
Fekete Lajos 1864-es összegzése a magyar orvostudomány kiemelkedő múltbeli képviselőiről. (Forrásközlés)

A summary of the outstanding representatives from the past of the Hungarian medicine written by Lajos Fekete in 1864 (source communication)

Dr, Kapronczay Katalin PhD

Semmelweis Múzeum, Levéltár és Könyvtár

kapronczaykatalin@semmelweis.museum.hu

Initially submitted October 05, 2012; accepted for publication December 15, 2012

Abstract:

Lajos Fekete, historian of medicine, published a study about the classic centuries of Hungarian medicine. Before that he made a lot of research on sources and wrote the biographies of the outstanding Hungarian physicians. Most of his writings remained in the form of manuscript. His study republished here with additional notes is an antecedent of his great work. It was originally published in 1864. **Kulcsszavak:** gyógyszerészképzés, Gyógyszerésztudományi Kar, Csehország, Szlovákia

Kulcsszavak: orvostudomány története (Magyarország), orvostörténet-írás, neves orvosok

Keywords: medicine (Hungary), history of medicine, prominent physicians

---

Az ismert orvostörténész, Fekete Lajos (1834–1877) nagy orvostörténeti kéziratának egyik változata a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltárban, másik változata pedig az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található. Ezekből kitűnik, hogy Fekete – kutatásai megkezdésekor – számos biográfiai kutatást is végzett. Kéziratos hagyatéka folyamatos kutatómunkára utal, amelynek célja mindenképpen a magyar orvostörténet lehetőség szerinti legteljesebb, minden fontos szempontot figyelembe vevő megírása volt.

Az Országos Széchényi Könyvtárban található egy olyan könyvészeti összeállítás is, amely minden valószínűség szerint egy orvostörténeti pályázatra benyújtott írásának bővített változata (a pályázat részleteit tárgyalom a Fekete-féle kéziratot közlő kötetemben). Ugyancsak a korábban megjelent magyar orvosi munkák annotált leírásait tartalmazza egy

---

1 Fekete Lajos: A Magyarhoni Orvossebész, állatgyógyászati, állat-, növény, ásvány és vegytani szakirodalom könyvészeti kimutatása a 16-ik századtól kezdve máig. 1875. 82 p. – Fol. Hung. 1284.

másik összeállítás.² A magyar sebészet történetét feldolgozó írásmű tartalmilag hasonlatos a 'Történelmi Tár'-ban, posztumusz munkaként megjelent közleményhez.³ A két orvos-életrajzi gyűjtemény egyértelműen sugallja, hogy nem végleges formában elkészült munkákról van szó, a többször elkezdett, folyamatosan javított fogalmazvány, a kihúzott és betoldott szövegrészek erre utalnak.⁴ Nyilvánvaló, hogy ezek a szövegek kerültek be a lehető legtökéletesebb megfogalmazásban és csoportosításban az 1872-ben írott *'Magyar orvosi történettan'*-ba.⁵ Az összegyűjtött anyag nyomtatásban való kiadása szándékában volt Fekete Lajosnak, erre utal a 'Gyógyászat' 1873. évi kötetében folytatásokban közölt járványtörténete.⁶ Az első rész megjegyzésében ugyanis ezt olvassuk: „*Mutatvány Fekete Lajos tr. Ügyfelünknek „Magyar orvosi irodalom története” című, sajtó alá készített művéből*”. Jegyezzük meg, hogy hasonló témában, hasonló tartalommal,⁷ egy évvel korábban jelent meg Feketének önálló kötete. Az 1872-ben elkészült – szerintünk legteljesebb – magyar orvostörténet egyes részleteire ismerünk rá a 'Századok' c. folyóiratban, 1874-ben megjelent cikkben (pl. a pogány gyógyító hagyományok, mágikus erejű ráolvasások).⁸ Fekete Lajos szorgos és értékes orvostörténeti munkássága azonban korai halála miatt nem tudott tökéletesen kibontakozni. Szinte csaknem biztosra vehetjük, hogy a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésein meghirdetett pályázaton részt vett volna összegyűjtött anyagával.

Az alábbi írás Fekete Lajos 1872-es hatalmas orvostörténeti kézírata előmunkálatának tekinthető.

*

Fekete Lajos

Az orvosok Magyarországon⁹

(Íródott: 1864-ben)

Őseinknél, midőn e hazában ezred év előtt letelepedtek, már voltak orvosok. Őskori emlékeinket nagyobbára megemésztvén a viszontagságos idő, tisztán ki nem mutathatjuk, nem körvonalazhatjuk az ő működési körüket, gyógymódjukat. Homályos emlékek, hagyományok töredékei közt kell azokat kiböngészni, s így jövünk rá, hogy az orvosi tisztet pogány eleinknél is – mint minden népnél – a papok, vagyis, az ősi nyelvben fönntartott szóval: a „táltosok” végezték. Ők voltak a népnek papjai, tanítói, bölcsei, jósai, orvosai. Régi kútfők említést tesznek még mellettük a jósnőkről, javasasszonyokról, kiket pythonissa = varázsoló néven neveztek, kik szintén a bűbáj, varázsolás, kuruzsolás gyakorlóiként állítatnak

2 Fekete Lajos: Madártávlatbeli áttekintés az orvosi magyar irodalom három századi termékei fölött. Év megjelölése nélkül. 35 p. – Fol. Hung. 1286.

3 Fekete Lajos: A sebészet rövid történelme Magyar Országban. Év megjelölése nélkül. 32 p. – Fol. Hung. 1285.; Fekete Lajos: Adalék a magyar sebészet történetéhez. = Történelmi Tár 1 (1878) pp. 87–98.

4 Fekete Lajos: A 19. századi jelesebb magyar orvosok. Év megjelölése nélkül. 100 p. – Fol. Hung. 1287.; Fekete Lajos: Magyar orvosi írók életrajz gyűjteménye. Év megjelölése nélkül. 340 p. Quart. Hung. 1837.

5 Fekete Lajos: Magyar orvosi történettan, vagy az Orvostan és irodalma Magyar Országban. Kisújszállás, 1872. 233 p. – Fol. Hung. 1283.

6 Fekete Lajos: A Magyarországon pusztított ragályos és járványos kórok rövid ismertetése. 1000-ik évtől máig. = Gyógyászat 13 (1873) No. 18–22., No. 24–32., No. 34–38.

7 Fekete Lajos: A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme. Debrecen, 1872. Városi ny.

8 Fekete Lajos: A gyógytan a régi magyaroknál. 1–2. rész. = Századok 8 (1874) pp. 380–395, 477–491.

9 Forrás: Fekete Lajos: A gyógytan története rövid kivonatban. Pest 1864. Demjén és Sebes. pp. 191–197. – Az íráshoz néhány könyvészeti és magyarázó lábjegyzetet fűzünk.

elő, s valószínűleg igen gyarló szerekkel orvosolhattak, minők váltak például az igézés vagy bűvszemmel verés (iralás, megpökdösés, ráolvasás stb.), mely gyógycselekvények az ősvallás kimúltával a babonába aljasodva maradtak fenn, sőt a köznépnél mai napig is érvénnyel bírnak.

A egyes házból származott királyaink alatt már olasz orvosokat találunk királyaink oldalán házi orvosul, a nép közt pedig folytonosan a javasasszonyok végezték az orvosi tisztet, kiknek gyógymódjuk kenés-fenésben, iralásban, fürdőzésben határozódott. A középső századokban a fejedelmi bőkezűséggel dotált főiskolák, mint a Zsigmond alapította Sunda, a Nagy Lajos állította pécsi, s veszprémi főiskolák, bár oklevelileg kimutatható, hogy bennük egy-egy orvost alkalmaztak tanárnak – még orvosokat nem képeztek. Kik nemzetünkben az orvosi pályára akarták magukat képezni, azok az olasz, akkori híres orvosképző intézeteket kényszerültek meglátogatni, mint az 1158-ban alakult bolognai, 1228-ban alakult páduai, római, páviai egyetemeket.

A reformáció kezdetével a XVI. században látjuk csak, hogy magyar ifjak is adták magukat az orvosi pályára, de ekkor már nem az olasz, hanem a reformáció hazáját, a német, svájci, s belga egyetemeket látogatták. Ennek titka abban rejlik, hogy jobbra protestáns vallásúak lévén, a hittan tanulmányozása végett keresték inkább föl ezeket az egyetemeket, s az orvosi pálya rövid, 3 év lévén, azt a papival együtt könnyen, s kevés költséggel kitanulhatták. Így aztán papok és orvosok voltak egy személyben, s a hazában – hol az orvosoknak különben is szűkében voltak – arra a pályára adták magukat, melyik az anyagi érdeket tekintve, részükre előnyösebbnek, kamatosabbnak kínálkozott.

Ilyen híresebb orvosok voltak a magyarok közt a XVI. században:

Balsarati Vitus Jánost (1529–1575), ki pap és orvos is volt, Melanchton Fülöp ajánlatára – kinek igen kedves tanítványa volt – Perényi Gábor taníttatta a gyógytanra a bolognai és páduai egyetemeken. IV. Pál pápának fél évig volt udvari orvosa, de reformált hite itt kitudódván, menekülnie kellett, s hazájába visszajött, hol Sárospatakon tanárrá és lelkésszé választatott, mely minőségében halt meg hirtelen üszkös vérhasban 46 éves korában. Magyar nyelven írt négy könyvet a „seb gyógyítás mesterségéről”, de ezek vagy elvesztek, vagy kéziratban maradtak.¹⁰

Jordán Tamás (1539–1585) kolozsvári születésű, a bolognai, a páduai, a páviai, a római és a bécsi egyetemen tanult. Korának nagy hírű orvosa, Miksa császárnak és királynak udvari orvosa, s a császári udvarnál közkedvességet nyert tudós. Fönnmaradt egy latin nyelven írott műve: *'De lue panonica'*, amelyben a hagymázt vagy talán a csömört érti-e inkább e kór elnevezése alatt – nem tűnik ki eléggé irataiból.

Joannes Sambucus vagy Zsámboki János (1531–1584), Miksa és Rudolf császárok főorvosa, nagy hírű nyelvtudós és történetíró.

Bauzner (Bausner, Pauschner) Sebestyén „artium liberalium magister et doctor medicinae”, brassói orvos, 1550-ben írt egy értekezést a „döghalálról”.¹¹

---

10 Ezek között említendő a *'De remediis pestis prophylacticis'*, valamint *'A magyar chirurgia, az az a seb gyógyításának mesterségéről írt négy könyvek'* című munkái.

11 Sebastianus Bauzner (Pasuchner): *Libellus de remediis adversus luem pestiferam. Cibinii. 1550.* Borsa Gedeonnak a műhöz fűzött megjegyzése a következő: „Sebastian Pauschnertől Szabó Károly csupán egy művet közölt: *'Libellus de remediis adversus luem pestiferam. Cibinii, 1550'*. Miután ezt a Magyarországon elsőnek nyomtatott orvosi könyvet valójában német nyelven és címmel 1530-ban készítették Nagyszébenben”. Lásd: Borsa Gedeon: Sebastian Pauschner, az első Magyarországon megjelent orvosi munka szerzője és nyomtatásban kiadott munkái. = *Orvostörténeti Közlemények*, Vol. 27. (1963) pp. 257–271.

Kyr Pál 1550-ben brassói orvos és tanár, hol a bölcseletet és természettant tanította. Fennmaradt művei: *'Sanitatis studium ad imitationem aphorismorum compositum'*, valamint *'Alimentorum vires breuiter et ordine alphabetico positae'* 1551-ből.¹²

(Bánfi) Hunyadi Ferenc Báthori István és Zsigmond erdélyi fejedelem orvosa, találékony eszű, s tréfás orvos. Történetileg híres arról, hogy midőn Báthori Sinan basa ellen hadjáratra készült, azt híresztelte el magáról, miképp ő tud oly orvosi szert készíteni, melyet ha valaki használ, azt a csatagolyó nem találja el. E hír a fejedelemnek is tudomására esvén, tüstént hívatja orvosát, ki még ura előtt is bizonytalán állítja, hogy ő valóban ily csudaszert talált fel. A fejedelem már ekkor útban volt táborával Sinan ellen, s kérte az orvost, mutassa elő neki csuda gyógyszereit, de Hunyadi magát föltalálva felel: „Nagyságod megbocsásson! mert az orvosi szer ládámban vagyon, melyet pedig Brassóban hagytam!” Báthori erre elküldi Hunyadit Brassóba a specifikumokért, s az el is ment, de a kívánt orvosi szert nem küldte el, hanem ahelyett küldött egy üzenetet, illetőleg tanácsot a fejedelem számára, melyet úgy mond, ha használ, s követni fog a fejedelem Brassóban, nem fogja találni az ellenség golyója, azaz a hadjáratot vonja vissza, s maradjon veszteg Brassóban. A tanács használt is.

A XVII. századból híres magyar orvosok:

Árkosi Tegző Benedek háromszéki székely, Páduában tanult, később az unitáriusoknál Kolozsvárott tanár lett.

Csanaki Máté (1595–1640) sárospataki tanár, 1634-ben I. Rákóczi György udvari orvosa. Fennmaradt tőle *'Az döghalalrol valo rövid elmélkedés'* című műve.¹³

Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) egyike kora leghíresebb orvosainak. Tanult Lipszében, Helmstädtban, Heidelbergben és Bázelen, Heidelbergben bölcseletet is tanított, Bázelen pedig tudományos képzettségéért „academiae assessor”-rá tétetett. 1676-ban hazatérve Nagyenyedre tanáruvá választott, s e minőségében hunyt el. Híres gyakorlóorvos, nem említve egyházi és bölcseleti dolgozatait, orvosi művének címét iktatjuk ide csak: *'Pax Corporis az az: Az emberi Testnek belsoe Nyavalyáinak Okairól, Fészkeiroel, s' azoknak Orvoslásának módgyáról való Tracta'*,¹⁴ mely igen sok kiadást ért magyar orvosi mű. Írt Pápai Páriz egy híres latin–magyar szótárt is, mely még ma is használható.¹⁵

Köleséri Sámuel (1663–1732) „artium liberalium Magister Dr. Medicinae”, Bod Péter írja felőle:¹⁶ „az Orvoslás mesterségében pedig nagy földön mássa nem völt; a' ki olly jól a'

12 *Sanitatis studium ad imitationem aphorismorum compositum*. + *Item, alimentorum vires breuiter et ordine alphabetico positae*. Autore Paulo Kyr medico. [Brassó], 1551. [Wagner].

13 *Az döghalalrol valo rövid elmélkedés*, melyben az döghalálnak mivolta... az Szent Irásból, természetnek foliásából és historiákból világosan megmagyaráztatnak Csanaki Mathe által. [Kolozsvár], 1634 [typ. Heltai]. [8], 136 p.

14 *Pax Corporis az az: Az emberi Testnek belsoe Nyavalyáinak Okairól, Fészkeiroel, s' azoknak Orvoslásának módgyáról való Tracta*. Mellyet mind éloe tudós Tanítóinak szájokból, mind a Régieknek tudós Irásokból, mind pedig maga sok Betegek koeruel való Tapasztalásiból summáson oeszve-szedett, és sok uegyefogyott szegényeknek hasznokra, mennyire lehetett értelmessen, világossan Magyar nyelven ki-adott: PÁPAI PARIZ FERENCZ, M. D. Helvetiában azon Facultásban Hites Assessor, az Enyedi Collegiumban edgyik méltatlan Tanító. I. Johan. 3. v. 18. Cselekedettel és valósággal. Kolosvaratt Nyomtatta Némethi Mihály, M.DC.XC. Esztendoeben. [6] lev., 320 p., [2] lev.

15 *Dictionarium Latino-Hungaricum, Succum & medullam purioris Latinitatis, ejusque genuinam in Lingvam Hungaricam conversionem, ad mentem & sensum proprium Scriptorum Classicorum, exhibens: Indefesso XV. Annorum labore, subcisivis, ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc Corpus coactum à FRANCISCO PARIZ PÁPAI, Medicinae Doctore, Ejusdemque Facultatis, in Celeberrima Academia Basileensi, Assessore, & in Illustri Collegio Nagy-Enyediensi Professore Publico. Leutschoviae Apud Hæredes Samuelis Brewer, Annô MDCCVIII. 622 p.*

16 Magyar Athenas Avagy az Erdélyben és Magyarországbán élt tudós embereknek, nevezetesebben a kik valami, világ eleibe botsátott irások által esmértekesekké lettek, s jó emlékezeteket fen-hagyták historiájok.

nyavalyák okait észre vehette volna, 's olly fundamentomosan orvosolhatta volna. Nem tartottak az ő idejében a' két Hazában hozzá hasonló tudós embert." Végül Erdélyben tanácsúr lett. Művei: *'De Scorbuto Mediterraneo dissertatio'*,¹⁷ és *'Pestis Dacicae Anni M.DCC.IX'*.¹⁸

Enyedi Sámuel a belga egyetemeken tanult, majd váradi tanár lett. Várad eleste után Enyeden bölcsészetet tanított, s később alvinci pap lón.

Francisci Pál brassói orvos, fennmaradt tőle egy értekezés „a szélkólikából gutaütésről”.¹⁹

Várad Mátyás pap és orvos (1669), „a száraz betegségről” írt értekezést.²⁰

Tatai Kovács György a holland egyetemeken tanult, 1670-ben avatták orvossá. Fennmaradt műve: *'Epilepsiae Vera Dignotio ac Ejusdem Certa Curatio'*,²¹ s e munkája azt mutatja, hogy igen értelmes orvos volt, kit a külföld orvosaival bátran párhuzamba állíthatunk.

Silvanus (Erdélyi) György, orvos Londonban telepedett le, hol Isokrates, Plutarch, Theokritus és más görög klasszikusokat adott ki.²²

Weber János (1612–1686) eperjesi fi, később Eperjes főbírája, Caraffa,²³ osztrák tábornok fejét vétette 1686-ban. Fennmaradt műve: *'Amuletum, azaz rövid és szükséges oktatás a dög-halálról'*.²⁴

Huszi (Szabó) István pap és orvos (1695).

A XVIII. századból híresebb magyar orvosok:

Melyet sok esztendő-k alatt, nem kevés szorgalmatossággal egybe-szededetett, és az mostan élőknek, s ez-után következőknek tanuságokra, s jora-való felszerkentésekre közönséggé tett F. Ts Bod Péter. H. n., 1766. Ny. n. p. 151.

17 Samuel Köleseri: *De Scorbuto Mediterraneo dissertatio ad normam Philosophiae Mechanicae. Cibinii, 1707.* Michael Heltzdörffer. [8], 72 p.

18 Samuel Köleséri: *Pestis Dacicae Anni M.DCC.IX. Scrutinium Et Cura. Cibinii. Excudit Michael Heltzdörffer, Anno 1709.* 72 p.

19 *Disputationem Inauguralem De Paralyti Ex Colica Pro Summis in Arte Medica Honoribus & Privilegiis Doctoralibus legitime impetrandis, Solemni FILIATRWN examini proponit PAULUS FRANCISCI, Corona Transilvanus, Poliater Wunsidlensis. d. 27. Jun. A. R. S. M. DC. LXXIIXX.* Altdorf Typis Johannis Henrici Schönnerstaedt. 28 p.

20 *Disputatio Medica Inauguralis De Phthisi. Quam Praeside Coelesti Numine Ex Autoritate Magnifici Dni. Rectoris, D. ABRAHAMI DE GRAU, A. L. M. Philosophiae Doctoris, & in Illustri Frisiorum Academia Matheseos Professoris Ordinarii, Nec non Amplissimi Senatus Academici consensu & Nobilissimae Facultatis Medicae Decreto, Pro Laurea Doctorali, summisque in Medicina honoribus & Privilegiis, rite ac more Majorum, Consequendis. Publice, sine Praeside, Doctae Eruditorum disquisitioni subjicit MATTHIAS VARADI, Transylvanus, Ad diem ... Iulii In Templo Academico. Franekerae, Excudit Johannes Wellens, Illustrium Frisiae Ord. & eorundem Acad. Typ. Ordinarius. 1669.* [6] lev.

21 *Hercules Vere Cognitus, Certus Exul, id est Epilepsiae Vera Dignotio ac Ejusdem Certa Curatio, Libris duobus comprehensa, Studio & operâ GEORGII KOVÁCS TATAI N. M. K. Nobil. Ungari. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Arnoldi Doude 1670.* [10], 152 p., [4] lev.

22 Lásd például: *Scholia In Duas Isocratis Orationes Ad Demonicum & Nicoclem. Quibus eae ita illustrantur, ut ex earum Metaphrasi propriam ac simplicem vocum significationem... Ediito quarta aucta & emendata. Studio & Operâ G. SYLVANI, Pannonii Medici. Londoni, Typis Johannis Hepinstall. Impensis Authoris. 1684.* 168 p.; *Plutarchi liber de educatione liberorum. Londini, 1684.*; *Theocriti Syracusii poetae celeberrimi Selecta ac praecipua quaedam eidyllia Graeca et Latina... Studio & operâ G. S.P.M. Londini, typis M.C., impensis authoris, 1678.* [3], 95 p.

23 Antonio Caraffa (1646 k.–1693) itáliai zsoldosvezér, a Szent Liga seregeinek egyik vezére, 1686-tól a felső-magyarországi császári hadak parancsnoka.

24 *Amuletum, azaz rövid és szükséges oktatás a dög-halálról, szereztetet Weber Janostol, eperjesi patikáriustól... Bartfan 1645.* Klösz Jakab. [16], 144, [3] p., 1 t.

Miskóltzi Ferenc (1697–1771) győri orvos, műve: *'Manuale chirurgicum, Avagy chirurgiai Uti-Társ...'*,²⁵ melyben az egész anatómia, az égi jegyeknek ereje, a tagokon történető nyavalyák, sebkötés és érvágás által való orvoslás, flastrom, unguentumok készítése, kérdésekben és feleletekben előadatik.

Buzinkai György Debrecen város orvosa, Brémában és Amszterdamban tanult. Fenmaradt műve: *'Rövid oktatás, miképen kellessék magunkat isten segítségével jó praezertivák által a pestis ellen védelmezni, vagy a pestisben lévő betegeket orvosolni'*.²⁶

Mátyus István (1725–1802) műve: *'Diaetetica, Az Az, A' jó egészség' meg-tartásának modját, fundamentumoson elő-ado könyv'*²⁷ két kötet magyarul.

Perliczi János Dániel (1705–1778) Nógrád megye főorvosa, fordította magyarra Moller Károly orvosi oktatását *'Consilium medicum. Az az: Orvosi oktatás, miképpen kellessék e mostani pestisses és egyéb mérges nyavalyáknak bé-rohanásokban isten segítése által őrizésképpen az embernek magárúl gondot viselni, és micsoda eszközök által lehessen kinek kinek magát, azoknak el-ragadásában orvosoltatni'*²⁸ címmel, továbbá ő írta a *'Testi békességre vezérlő uti-társ'*²⁹ című munkát.

Weszprémi István (1723–1799) debreceni orvos, sok érdemű férfi az orvosi irodalom terén. Számos műve közt a latin nyelven írott magyar orvosok élete³⁰ és bábakönyve³¹ érdemelnek különösebb említést.

---

25 *Manuale chirurgicum, Avagy chirurgiai Uti-Társ, Mellyben Az egész Anatomia, Égi Jegyeknek ereje, a' testi tagokon külsöképentörténhető nyavalyák' és eseteknek Az Seb kötés, ér-vágás, vagy akár minémű Chirurgiai foglalatosság által teendő Orvoslása, Ezen kívül A' Flastrom' és Ungventumoknak készítése, rövid kérdések által magyarázttatott és most elsőben magyar nyelven ki-botsáttatott Miskóltzy Ferentz Győri Chirurgus által. Győr, 1742. Streibig János Gergely.XLIV, 486 p.*

26 Buzinkai György: *Rövid oktatás, miképen kellessék magunkat isten segítségével jó praezertivák által a pestis ellen védelmezni, vagy a pestisben lévő betegeket orvosolni. Irattatott ns. szab. kir. Debreczen városa magistratusa rendeletéből, mellyhez toldalácul adattattak a pestis idejére alkalmaztatott egynehány szép könyörgések. Debreczen, 1739. Ny. Margitai János. 36 p.*

27 *Diaetetica, Az Az, A' jó egészség' meg-tartásának modját, fundamentumoson elő-ado könyv, Mellyet, Betegek körül való foglalatosságtól üres óráin írt és készített, 's maga költségével közönséges-is tett, K. Mátyus István... 1–2. köt. Kolo'svárat, 1762–1766. Nyomt. Páldi István által. XVIII, 519, 13 p.; XLII, 495, 14 p.*

28 *Consilium medicum. Az az: Orvosi oktatás, miképpen kellessék e mostani pestisses és egyéb mérges nyavalyáknak bé-rohanásokban isten segítése által őrizésképpen az embernek magárúl gondot viselni, és micsoda eszközök által lehessen kinek kinek magát, azoknak el-ragadásában orvosoltatni. Melly-is még annak előtte 1710. eszt. Moller Károly Otto irattatott, már mostani üdőhez alkalmaztatott, és az Posonyba német nyelven 1739. nyomtatott editio szerint magyar nyelvre fordított, jobb rendben szedettett Perlici Daniel által. Budán, 1740. Nyomt. Veronica Nottensteinin, özv. 4 lev., 44 p., 2 lev.*

29 Perliczi János Dániel: *Testi békességre vezérlő uti-társ, az az: A sokféle nyavalyákkal küszködő testnek szükségére alkalmaztatott házi és uti patikáskának rövid és summás le-írása, mellyben világosan adatik elől, miképpen kellessék kinek, kivált az úton járóknak, hadi embereknek, úgy a segítség nélkül való helyeken lévőeknek, főképpen az ő beteges és gyenge állapottyokban, a magok egészségnek és életnek Isten után való meg-tartásokra, az orvosoknak távúl létében is, csak egynehány kevés orvosságokkal majd nem mindenféle nyavalyáikban magokon segíteni, és azokat a meg-történhető szükségnek ideiben magoknak hasznokra fordítani.. Kedves magyarainak, de főképpen t. n. Nógrád vármegyében lévő városokban s falukon lakozóknak hasznokra ki-bocsáttatott... Nyomt. Budán, 1740. Veronica Nottensteinin özvegnél. 4 lev., 42 p.*

30 Steph. Weszprémi: *Succincta medicorum Hvgariae et Transilvaniae biographia. Excerpta ex adversariis avctoris. Centvria I. Lipsiae, 1774. Ex officina Sommeria. 208 p. – Centvria altera. 2 partes. Viennae, 1778–81. Typis Io. Thomae nob. de Trattner. 4 lev., 221 p., 3 lev.; 9 lev., 471 p., 3 lev., 1 t.; Centuria tertia. Decas I. et II. Tomvs IV. Viennae, 1787. Typis Io. Thomae nob. de Trattner. 8 lev., 530 p., 4 lev., 1 t., 2 rézm.*

31 *Bába mesterségre tanító könyv. Mellyett Krantz Henrik Nepomuk János, AA. LL. és Med. Doct. Medicinae és Bába Professor, Felséges Tsászári és Apostoli Királyné Aszszonyunk tanátsosa, A' Leopoldino-Josephina Academiaának Nat. Curios. Adjunctussa, és a' Bétsi Universitásban Német Nyelven a' Köz-Jónak hasznára. Mostan pedig Magyar Nyelvre fordított Weszprémi István Med. Doct. Debretzenben, 1766. Nyomt. Margitai István által. 170 p., 9 t.*

De mindenek felett áll érdemben Rácz Sámuel (1744–1807), ki 1777-ben, midőn az egyetem Budára áthelyezkedett „a borbélyokat a belső nyavalyáknak orvoslására tanítani” választatott, s magyar nyelven adta elő tanait. Ő a magyar orvosi irodalom megteremtője, apja! Következő orvosi művei maradtak fenn: 'A borbélyi tanításoknak első darabja',³² 'A' *Borbélyi tanításoknak Második darabja A' Törvényes Orvosi Tudományról, és az Orvosi Politziáról*,³³ 'Orvosi oktatás, mellyben a leggyakrabban és legközségesebb belső nyavalyáknak jelei és orvosságai röviden leiratnak',³⁴ 'Orvosi praxis vagy a betegségeknek leírása és orvoslása',³⁵ 'A skárlátos hidegnek leírása és orvoslása',³⁶ 'A' *Physiologiának rövid sommája*.³⁷

Kováts Mihály (1768–1851) a fél százados orvostudor, szintén egyik buzgó munkása a magyar orvosi irodalomnak. Híres műve: 'Az emberi élet meghosszabbításának mestersége'³⁸ három kiadást megért, korszerű munka. Ezen kívül írt több apróbb értekezést is.

Fekete Lajos kéziratos hagyatékának és publikációinak teljes feldolgozása az OTKA K77851 sz. programja keretében készül.

Összefoglaló: Fekete Lajos orvostörténész, az egyik orvostörténeti pályázatra elkészítette a magyar orvostudomány klasszikus századainak történetét, ezt megelőzően számos forráskutatást végzett, és egyenként megírta a kiemelkedő magyar orvosok életrajzeit. Írásainak többsége kéziratban maradt. Az itt közölt dolgozata, amely nagy munkájának egyik előzménye, 1864-ben megjelent, s azt adjuk most közre újra, jegyzetekkel bővítve.

Irodalom: A neves orvostörténészről lásd részletesen: Magyar orvosi történet: Fekete Lajos doktor 1872-es kéziratainak szerkesztett, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott változata. Bp., 2011. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 330 p.

---

32 Rácz Sámuel: A borbélyi tanításoknak első darabja. Az anatómiáról, fiziologiáról, pathológiáról, materia medicáról, chirurgiáról, és bábaságról. Pesten, 1794. Nyomt. Trattner Mátyás bet. 6 lev., 440 p., 1 lev.

33 A' Borbélyi tanításoknak Második darabja A' Törvényes Orvosi Tudományról, és az Orvosi Politziáról, mellyet ki-adott Rácz Sámuel Szabad Mesterségeknek, Philosophiának, és Orvosi Tudománynak Doktora, Pesten a' Physiologiának közönséges és rendes Professora; Nemes Hont Vármegyének Törvény-Tábla' Assessora; és ezen esztendőben a' Királyi Tudományok' Universitásának Rectora. Pesten, 1794. Nyomtatott Trattner Mátyás betüivel. [24], 383, [25] p.

34 [Rácz Sámuel]: Orvosi oktatás, mellyben a leggyakrabban és legközségesebb belső nyavalyáknak jelei és orvosságai röviden leiratnak. Budán, 1776. Landerer Katalin bet. 2 lev., 152, LXIV p.; 2. kiad.: ...mellyet az autor magáénak ismert, szaporított és megjobbitott. Az orvosságoknak magyar és deák lajstromával. Pozsony és Kassa, 1778. Landerer Mihály. VIII, 174, LXXX p.

35 Rácz Sámuel: Orvosi praxis... 1–2. köt. Budán, 1801. A pesti kir. egyetem bet. XXIV, 579 p.; XX, 808 p.

36 Rácz Sámuel: A skárlátos hidegnek leírása és orvoslása. Pestenn, 1784. Nyomt. Trattner bet. 6 lev., 149, 2 p.

37 A' Physiologiának rövid sommája, mellyet a' magyar olvasóknak hasznokra kiadott Rácz Sámuel a' szabad mesterségeknek, philosophiának, és orvosi tudománynak doctora; és Pesten a' Királyi Universitásban a' physiologiának közönséges, és rendes tanítója. Pestenn, 1789. Nyomatott Patzkó Ferentz' Betüivel. 1 t., [4], 239, [19] p.

38 Hufeland Kristóf Vilmos: Az emberi élet meghosszabbításának mestersége. Német nyelvből magyarra fordított, alkalmatosság szerént a magyar hazára szabott, néhol pedig megbővített Kováts Mihály által. 1–2. köt. Pesten, 1798. Ny. Trattner Mátyás bet. rész. XVI, 271 p.; IV, 259 p. (2. kiad.: 1799.; 3. kiad.: 1825).